

OLVASÓLÁMPA

SZILÁGYI

Negyvennégy évvel ezelőtt látott napvilágot a *Kő hull apadó kútba* (1975) című Szilágyi István-regény, amely szerzőjét a magyar szépirodalom leglegjei közé emelte. Aztán jött az *Agancsbozót* (1990), majd a *Hollóidő* (2000), amelyekkel tulajdonképpen megerősítette ezt a nagyon fontos pozícióját a ma élő legnagyobbak között. Azóta is vannak feltétlen hívei, és vannak, akik vitatják ezt a kiemelt helyét és szerepét az irodalmunkban. Ez utóbbiak például a *Kő hull...* esetében a „balladisztikusságot”, a „tájnyelven íródott zárványkönyv-jelleget”, a „regény nyelvének idegenségét” kérdőjelezik meg, mondván, hogy egy nem létező erdélyi tájnyelven szól stb., stb.

Jómagam a Szilágyi-életmű nagyon nagyra értékelői közé tartozom. Volt egy olyan szerencsés időszaka az életemnek, amikor a kolozsvári *Helikon* szerkesztőségében dolgozva, szinte testközelből tapasztalhattam egy nagy író, nagyszerű szerkesztő „működését”, valamint egy nagyregény, nagy mű születését. Szilágyi ugyanis ebben az időszakban írta – ezerrel – a *Hollóidő* című regényét. Most is magam előtt látom, ahogy dél körül a *Hollóidő* hősei közül/mellől éppen csak kilépve pillanatra, megérkezik a szerkesztőségbe egy órára-kettőre, hogy eligazítsa a főszerkesztése alatt álló lapot, majd rohan is vissza a hódoltság regényidejébe. Az írón, szerkesztőn, főszerkesztőn kívül természetesen szerencsém volt megismerni magát a hús-vér embert is, ezt a szikár, makacs, öntörvényű, minden iránt érdeklődő, saját belső világához közel senkit nem, avagy alig engedő férfit is. Láthattam később, lapozhattam a regények, regényei kézíratait, a kézzel, apró betűkkel rótt regényoldalakat stb. Egyszóval bepillanthattam ebbe az emberi/írói boszorkánykonyhába is, ami nem is volt amolyan boszorkánykonyha, csupán csak egy kis sarokszoba Kolozsváron, egy Szamos melletti tömbház negyedik emeletén. Mint egy cella. Íróasztal, ágy, polcok, könyvek, kéziratok, és egy rádió, ami – teszem fel – írás után és előtt szolgálhatott csupán. És láthattam a késeit, amelyeket ő maga fent mindig, amire olyan büszke volt. És láthattam-tapasztalhattam őt szerkesztés közben, ahogy kávéval a kezében rágja a pipája végét, és – húz és húz és húz. Ahogy a regényei, elbeszélései kézírataiban is.

Nem tanított, de mégis tanultunk tőle. Nem volt szigorú, mégis: a tekintete volt az, ami szigorúságra, önfegyelemre intett. Láttam aztán válogatni a novelláskötetét, a saját novellák, elbeszélések között szelektálni: alig hagyott a magvetős válogatottban egy tucatnyit, kevesebb mint egy tucatnyit a bő, több mint kéttucatnyi elbeszélésből.

A legnagyobbak közül való volt (és van!) íróként is, emberként is, és ezt – azt gondolom – le kell írni. És nem bántotta, ha jobban helyezkedő, a széljárást jobban ismerő kollégái fele annyit sem érő életművel magasabb polcokra jutottak, mint ő. Legalábbis soha nem hallottam tőle egy zokszót sem ez irányban, bár lett volna alkalom jócskán erre is az utóbbi harminc esztendőben.

Személyes dolgokban viszont nem ismert tréfát. Nem volt engedmény soha. Írásaiban is került, ha csak lehetett, az ilyen ellágyulásokat. A nagyregényeiben megalkotott komplex regényvilágban, ahol a szociografikus és lélektani beszédmód ötvöződik a mitikus látásmóddal, nem igazán volt helyük az ilyenszerű ábrázolásmódoknak. Csak nagy ritkán, egy-egy év végi *Utunk*-évkönyben tett néminemű engedményeket, feltehetően, mert a tematikus összeállításokból nem akarta kivonni magát. Ezekből az *Utunk*-írásokból, no és *A költő életei* című, Szilágyi Domokosra emlékező könyvből valók ezek az írások, szám szerint hét ilyen, a hetvenes és a nyolcvanas években született hosszabb-rövidebb szöveg, amit most kötetben¹ is olvashatunk – gondolom – budapesti és debreceni barátainak köszönhetően. Köztük Pécsi Györgyinek, Márkus Bélának. Mintegy kétszáz oldalnyi – emlékező – anyag gyermekkorról, felmenőkről, Zilahról, a felnevelő városról, a Nagy Klánnak nevezett család különös sorsú, külön, rendhagyó alakjairól. És mindig történelmi összefüggésekbe ágyazva, ha a diktatúra éveiről, ha az azt megelőző időszakról, ha a legközelebbi barátokról beszél, még akkor is. Köztük Szilágyi Domokosról és Lászlóffy Aladárról, talán a két legközelebbiről. Akikről alig-alig lehet hallani-olvasni mostanság. Előbbiről még talán igen, hellyel-közzel. Utóbbiról, halála után jó évtizeddel szinte egyáltalán. Megmondom őszintén, elég jól ismervén Szilágyi Istvánt, el is csodálkoztam kissé, amikor megtudtam, hogy megjelennek ezek a darabok így, összegyűjtve, könyv formában is. Nagyobb volt viszont az örömem, hiszen olvasóként, regényei, elbeszélé-

1 Szilágyi István: *Katlanváros*. Budapest, 2019, MMA Kiadó.

lései olvasóiként közelebb kerülhetünk magához a szerzőhöz, aki egy másik, személyesebb arcát villantja fel ezekben az írásokban, annak a figurának az arcát, aki megalkotta a *Kő hull.*, az *Agancsbozót* és a *Hollóidő* hőseit is. Csakhogy ez, itt a saját arc. A saját regény. Mozaikokból építkező életregény. Nagy, nagy, nagy örömünkre. (*Fekete Vince*)

KATONADOLOG

Nálunk boldogabb és szerencsésebb népeknek nagy a katonairodalma. Nálunk boldogabb és szerencsétlenebb népeknek szintén.

Nálunk: hát van, „vanogat”, de nem jellemző ránk. Pedig ha van *par excellence* katonánép, talán mi lennénk.

Jó, volt nekünk is Balassink, Kazinczy már csak a fogságáról emlékezett igen szépen, Petőfi elhullt néhány veretes vers után. Aztán Horthy Miklós Kormányzó úr emlékiratai.

És végre kezembe veszek a minap egy könyvet. *Hősök vagy bűnösök*² a címe. A szerző Tímár Gábor, a székelyesen hangzó név ellenére nem az. Vagy fene tudja. Ebben a minden bizonnyal önéletrajzi regényben Kende Márk néven szerepel. Ízig-vérig katonatörténet, olvasmányos, férfiagnak való. Meg nőknek is. Nem prúd, nem szépít a történeteken: leírja, hogyan s miként alakul egy régi katonacsalád sarjának az élete, úgy, ahogyan volt. Ízzel, vérrel, ha kellett, jókedvvel, de legfőképpen: tisztességgel. A Ludovikától az amerikai tengerészgyalogságon át a keleti frontig, majd a nyugat-európai hadszínterekig.

Egy kaszárnyában felnőtt gyerek élete, aki élete végéig katona maradt, harcos, a szó nemes értelmében. Hazaszerető, de humánus, kegyetlen, de emberi: amilyenek a katonák.

Nincs hős, és nincs bűnös egy háborúban. Az ember, ha Ember, végzi a dolgát. A családért, a hazáért, az elveiért. Kötelesség. Indulatok nélkül, szikáran.

Persze a könyvben benne vannak a szerelmek, az intrikák, a játékosság is: mert ilyen egy hivatásos katona élete. És benne van az egész világháború, a nagyhatalmi játszmák, a közös nyomorúság, a közös kegyetlenség és közös nemesség. Amilyen nagyapáink élete volt. Amilyen a mienk is, csak mi majdnem kegyelmi állapotban vagyunk.

2 Budapest, 2005, Helikon.

A könyvben a költői nevű Kende Márk (nem tudom, miért nem lehetett saját névvel vállalni ezt a történetet), „vitészségről formát, emberségből példát” mutat. Ahogyan ez egy magyar vagy bármilyen, mindenkori katonához illik.

Gyűlölet nincs, csak kötelesség. És még egyszer: nincs hős, sem bűnös. Túlélők vannak és áldozatok. Harag sincs. Nem kellene legyen.

Teszi mindenki, amit a mindenkori Haza megkövetel. Tisztelet a hősöknek.

Katonadolog.

Tisztelet Tímár Gábornak a könyvért. (*György Attila*)

ISTEN GYERMEKE

Egyik korábbi olvasónaplómban említettem már, hogy folyton újra-olvasom Iszaak Babel *Lovashadsereg* című novellaciklusát az 1920-as szovjet–lengyel háborúról, de máig se tudtam rájönni, milyen irodalmi eszközökkel szeretted meg velünk Babel ezeket a rémületesen szép, vértől tocsogó történeteket, olyannyira, hogy a végén szó szerint szimpatizálunk a kozákokkal, ezekkel a – Winkler Róbert eposzi jelzőjét használva – „kucsmás terminátorokkal”. Most meg itt van Cormac McCarthy *Isten gyermeke* című regénye³...

Lehet-e Isten gyermeke egy nekrofil sorozatgyilkos? Nos, a regény 17–21. sorában a mindentudó szerző azt állítja, hogy lehet: „Alacsony, mosdatlan, borostás. Kényszeres durvasággal mozog a száraz pelyvában a napfénynyalábokkal szabdalt porban. Angolszász és kelta vérvonal. Isten gyermeke, talán éppúgy, mint te” – igaz, itt még nem tudjuk, hogy Lester Ballard, a főhős nekrofil sorozatgyilkos. A regény első részéből csak annyit tudunk meg, hogy anyátlan-apátlan árváról van szó (az anyja lelépett, az apja felakasztotta magát), akit a Tennessee állambeli Sevier megye hatóságai kiforgatnak apai örökségéből, elárverezve házá-tirtokát. A puskája minden vagyona („Szinte kiskölyök kora óta megvan neki az a puska. Az öreg Whaley-nek vert le kerítéscölöpöket nyolc centért darabját, hogy megvehesse. Aszonta nekem, hogy aznap délelőtt, ahogy összejött a pénz, abba is hagyta a munkát a mező kellős közepén. Nem emlékszek, mennyi dollárt adott érte, de volt vagy hétszáz cölöp, ha nem több. De egyet azért elmondok.

3 Budapest, 2017, Magvető. Fordította: Morcsányi Júlia.

Lóni nagyon tudott, aztaszentségit. Bármit eltalált. Egyszer láttam, hogy kilőtt egy pókot a hálója közepiből, és a háló fönn volt egy nagy vöröstölgy csúcsán...” – 59.); ezzel a puskával vadászgat, egyre többször kerülve összetűzésbe a hatóságokkal: „Lássuk csak – mondja neki a seriff –: bírósági végzés betartásának elmulasztása, nyilvános zavarok keltés, súlyos testi sértés, nyilvános részegeskedés, nemi erőszak. Gondolom, a gyilkosság a következő a listán, igaz-e” (57.). S mintha önbeteljesítő jóslat lenne a seriff kérdése, Lester Ballard tényleg egyre mélyebbre süllyed, amíg már a mindentudó szerző szerint is a „rémség szakértőjévé”, „részmunkaidős szörnyeteggé” válik: gyilkol, gyűjtogat, női hullákat hurcol a kalyibájába (majd a barlangjába), női hullák skalpját használja parókaként, mikor lefoszlik róla a ruha, női hulláinak kombinéjában mászkál stb.

Fejlődésregény? (Vissza)fejlődéstörténet? S akárcsak Babel esetében, itt is föltehetjük a kérdést: miért nem viszolygunk egy ilyen alaktól? Azonosulni bajos lenne vele, viszont végig szánalommal figyeljük keserves kínlódását, sőt, meghatódunk, amikor „Isten gyermeke” néhány percre magához tér: „Figyelte a völgybéli dolgok mikroszkopikus változásait, az eke alatt csikozottá és feketévé váló szürke mezőket, a lassú zöld fátyolt, amit a fák terítettek szét. Ott guggolt, a térdei közé ejtette a fejét, és sírni kezdett” (176.). Vagy mindig is magánál volt, és a környezete nem normális? Túlon túl egyszerű lenne ez a magyarázat, bár tény, hogy a regényben mindenki gazember, a seriff éppúgy, mint a saját lányát megerőszakoló szeméttelipes, minden lány „hosszúlócsú falusi fiúk” után koslat é. í. t. Egyáltalán nem csoda, hogy ilyen környezetben elmarad a katarzis: Lester Ballardot elfogják ugyan, de „semmilyen bűntény miatt nem emeltek vádat ellene. Knoxville-be küldték az állami kórházba, ahol elhelyezték egy zárkában kétajtónyira egy tébolyodott úriembertől, aki emberek koponyáját nyitotta fel, és kanállal ette ki az agyukat” (200.), végül pedig egy egyszerű tüdőgyulladásban hal meg.

„Korai remekmű” – mondja az *Isten gyermekéről* a fülszöveg. Hogy remekműről lenne szó, azt erősen kétlem – pláne McCarthy egy másik regénye, a *Véres délkörök* felől olvasva. Az *Isten gyermeke* egyáltalán nem forgat ki magunkból, a *Véres délkörök* viszont tényleg annyira fejbévág, hogy napokig nem tér magához az „Isten gyermeke”. (*Lövétei Lázár László*)

MÁS VILÁGOK

- „- Eredj, pakold össze a lomod! - szólt az anya a kislányhoz.
- De én nem akarom!
- Dehogynem, költözünk, ezt mán megmondtam!
- De én nem akarok a táborban lakni! Én itt maradok az utcában a mamával!
- Olyan nincs, jössz és kész!
- Anyukám, könyörgöm, hadd maradjak itt mamánál!
- Nem! - mondta az anya, majd rúgott egyet az oldalába, mint ahogy a kutyáknak szokták. - Takarodj, és szedd a lomod!
[...]
- Nem - válaszolta a lány zokogva.
- Há mé’?
- Mert félek.
- Oszt mitől?
- Attól, hogy olyan leszek, mint te.”

A fenti párbeszéd a kárpátaljai Shrek Tímea első könyvének⁴ egyik novellájában hangzik el. Ott, ahová a kislány nem szeretne kerülni, vagyis a „táborban” olyan állapotok találhatók, hogy a városban lakó romák is irtóznak attól. Nem vándorcigányok kóberes szekereiből és sátraiból álló táborról van szó, a tábor megnevezés itt egy főként romák által lakott nyomortelepet fed. Lehetne azt mondani, hogy a táborban uralkodó viszonyok állatiak, de nem lenne találó, mert az állat is igyekszik maga körül olyan életkörülményt kialakítani, ami szükségleteihez mérten és lehetőség szerint optimális viszonyokat biztosít számára, utódait pedig szereti, ellátja és megvédi. Amiről viszont ebben a táborban szó sincs. Olyanok élnek itt, akik újszülött gyermeküket eladják, rosszabb esetben megnyomorítják, hogy eredményesebben tudjon koldulni, a nagyobbacska gyereklányt pedig prostitúcióra kényszerítik. Megszokott dolog a drogozás, alkoholizálás, lopás, verekedés, gyilkosság. A táborban lakók már letettek arról, hogy kilábaljanak a mélyszegénységéből, az ottani életmód számukra megszokottá vált. Ez olyan helyzetekben válik igazán sokkolóvá a könyv lapjain, amikor szembesül a két nagyon eltérő világ: a táborban lakó gyermekeknek

4 Shrek Tímea: *Halott föld ez*. Budapest, 2019, KMTG.

be kell járniuk a város iskoláiba, ahol naponta adódnak konfliktusaik a városi gyermekekkel, és felnőttekkel is.

Shrek Tímea nem írja túl novelláit, karcolatait, többnyire épp csak rávillant valami megrendítőre, egy-egy rövid döbbenet erejéig nyerünk bepillantást olyan sorsokba, amelyekről regényeket lehetne írni. Olyanok ezek az írások, mint a székelyföldi fotós, Ádám Gyula fényképei: érezhető, hogy még sok minden van mögöttük, koránt sincs minden kitakarva. (A könyv borítója különben egy Ádám Gyula-fotó felhasználásával készült.)

A nyomornegyedben élő kiskorúakról szóló írások a könyv első részét teszik ki. Ahogy létezik szociofotó, úgy ezeknek a rövidprózákknak leginkább az lehetne a műfaji megnevezése, hogy szociakarcolat és szocionovella. Időnként olyan párbeszédnek hangzanak el bennük, mint némely Bodor Ádám-írásban; a valóságos, utcai, s mint ilyen, akár földhözragadtnak is nevezhető diskurzusok, dumák olykor az abszurd irodalom csúcsait idézik.

A kötet második felét személyes élettapasztalatokat és a családi legendárium történeteit sem nélkülöző rövidprózák alkotják. Felelevenítődnek a második világháború utáni málenkij robot emlékei, meg sok más olyan, ami igazán a kárpátaljai magyarság számára bír súllyal, mert csak ők élték át, szenvedték meg. Többé-kevésbé más világ a kárpátaljai magyarok világa, mint az erdélyieké, felvidékieké, délvidékieké stb., meg ha sok mindenben hasonlít is.

Az elcsatolt területeken élő magyarság mindig is figyelt Magyarországra. De a más-más országokban élő magyar kisebbségek talán egymásra is jobban figyelhetnének. Az országonként eltérő és mégis hasonló kisebbségi kollektív tapasztalatok összevetése egyrészt érdekes, másrészt hasznos lehetne. (*Molnár Vilmos*)